

MUAMMOLI KREDITLAR VA UNI MONITORING QILISH TARTIBI

L.Ergasheva

Magistrant, Toshkent moliya instituti

***Annotatsiya:** Ushbu maqola O‘zbekiston Respublikasida faoliyat olib borayotgan tijorat banklarida tijorat banklarida amlga oshirilayotgan kredit monitoringgi amaliyoti haqida bo‘lib, unda bugungi kundagi tijorat banklari kredit portfeli monitoringdagi kamchiliklar, yutuqlar va xorij tajribasini qo‘llashda qaysi jihatlari mamlakatimiz iqtisodiy muhiti uchun munosib ekanligi haqida qisqacha fikr bildirilgan.*

***Kalit so‘zlar:** Kredit monitoringgi, kredit riski, kredit portfeli, skoring, kreditlarni prolongatsiyasi.*

Kirish

Bugungi jadal rivojlanish, yirik va kichik biznesning rivojlanish tendentsiyalari berilgan kredlarning risklilik darajasini oshiradi. Shu sababdan kreditlarni monitoring qilish dolzarbligi ortadi va kredit riskini baholash tahlil qilish zaruratini oshiradi. Kreditlar nafaqat risk jihatdan balki tijorat bankiga olib keladigan foydasi jihatdan ham prognoz qilinishi, monitoring qilinishi maqsadga muvofiq hisoblanadi.

O‘zbekiston hududida tijorat banklari turli tarmoq sohaslariga kreditlar beradi. Bu esa o‘z navbatida o‘sha sohaning rivojlanishiga ulkan xissa qo‘shibgina qolmay uni doimiy nazorat qilish zaruratini keltirib chiqaradi. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan har yili tijorat banklari tomonidan tarmoq sohalarga ajratilgan kreditlar statistikasi berib boriladi. (1-jadval)

2020-yil 01.01 holatiga jami ajratilgan kreditlar 211 581mlrd so‘mni tashkil qilgan. Shundan 75 636mlrd so‘m sanoat sohasiga ajratilgan kreditlar bo‘lgan. Bu 100% kreditning 35,7% ni tashkil qilgan. Keyingi navbatda esa Jismoniy shaxslarga ajratilgan kreditlar bo‘lib 39 934mlrd so‘mni tashkil qilgan. 2021-yilda ham eng ko‘p aynan sanoat va jismoniy shaxslarga ajratilgan bo‘lib 102 162mlrd so‘mni tashkil qilgan jami kreditlarning 36,9% ni tashkil qilgan. Barcha sohalarda ham ajratilgan kreditlar miqdoran oshgan. Demak monitoring va tahlil jarayonida ajratilayotgan kreditlarning tarmoq sohalari va dinamikasiga ham e‘tibor qaratishimiz zarur. S ababi barcha tarmoqlardagi kelajakda kutilayotgan foyda yoki ko‘zda tutilmagan zarar holatlarini inobatga olib zaruriy zaxiralar yaratish va uni prognoz qilish bo‘yicha chora-tadbirlar ishlab chiqishga manba bo‘lib xizmat qiladi.

1-jadval

Tijorat banklari kredit qo'yilmalarining tarmoqlar bo'yicha ulushi

Ko'rsatkichlar nomi	01.01.2020 y.		01.01.2021 y.		O'zgarishi, foizda
	Ulushi mlrd so'm	ulushi foizda	ulushi mlrd so'm	ulushi foizda	
Jami kreditlar	211 581	100%	276 975	100%	30,9%
Sanoat	75 636	35,7%	102 162	36,9%	35,1%
Qishloq xo'jaligi	17 205	8,1%	28 081	10,1%	63,2%
Qurilish sohasi	5 930	2,8%	7 380	2,7%	24,4%
Savdo va umumiy xizmat	14 480	6,8%	19 916	7,2%	37,5%
Transport va kommunikatsiya	23 516	11,1%	26 626	9,6%	13,2%
Moddiy va texnik ta'minotni rivojlantirish	3 302	1,6%	3 962	1,4%	20,0%
Uy-joy kommunal xizmati	2 512	1,2%	3 759	1,4%	49,7%
Jismoniy shaxslar	39 934	18,9%	54 888	19,8%	37,4%
Boshqa sohalar	29 065	13,7%	30 201	10,9%	3,9%

Kredit riskini monitoring qilishda navbatdagi e'tiborli jihat bu kreditlarning qaytishi hisoblanadi. Kreditlar bo'yicha qarzlarni yopish va undirishga oid funksiyalar quyidagicha tasniflashimiz mumkin:

- kreditga doir hujjatlar to'plami to'liqligi nazorati;
- kreditdan maqsadli foydalanish monitoringi;
- soft collection doirasida qarz oluvchilarga qo'ng'iroq qilishga doir vazifalarni qayta ishlash;

- qarz muddatining kechiktirilishi va qarz oluvchilar tomonidan kredit shartnomalarida belgilangan boshqa majburiyatlarning bajarilmasligiga qarab hard collection doirasida qarz oluvchilar bilan ishlashni rejalashtirish;

- kreditni qaytarmaslik xavfi ortayotgani belgilarini aniqlash maqsadida axborotni tahlil qilish vositalari

Kredit monitoringiga Kreditlash bo'limlari tomonidan "Delo" beriladi uni ichida har bir berilgan kredit mijozni haqida ma'lumotlar kredit shartnomalari bo'lad. Shuningdek u quyidagi hujjatlarni nazarda tutadi.

Birinchi, kredit beruvchi kredit oluvchidan ariza shaklini to'ldirish va minimal hujjatlarni taqdim etish so'raladi va tasdiqlangandan so'ng kengaytirilgan ro'yxatni olib kelish talab qilinadi: ta'sis hujjatlari, korxonaga biznesi to'g'risidagi ma'lumotlar, buxgalteriya hisobi, moliyaviy va garov hujjatlari.

Kredit olish uchun ta'sis hujjatlarini taqdim etish kerak:

ustav va ta'sis shartnomasi;

rahbar, bosh buxgalter va boshqa mansabdor shaxslarning pasport ma'lumotlari;

hisob bilan buyruqqa qabul qilingan (shuningdek, ularning vakolatlarini tasdiqlovchi hujjatlar);

Davlat soliq xizmatida davlat ro'yxatidan o'tkazish va ro'yxatdan o'tkazish to'g'risidagi guvohnomalar yuridik shaxslarning yagona davlat reestridan yangi ko'chirma (ariza topshirishdan oldin maksimal 30 kun), shuningdek yuridik shaxslarning yagona davlat reestriga o'zgartirishlar kiritish uchun hujjatlar;

Yuqorida keltirilgan hujjatlarning ko'pchiligi bankning ma'lumotlar bazasida ham elektron ko'rinishida mavjud bo'ladi. Bugun iqtisodiyotni raqamlartirish va ma'lumotlar bazalarini integratsiya qilish natijasida barcha ma'lumotlar avtomatik tarzda topilishi odatiy holatga aylandi. Bu o'z navbatida tadbirkor uchun ham xodimlar uchun ham qulay sharoitni yaratadi.

Buxgalteriya hujjatlari ro'yxati soliq tizimiga va kompaniyaning aylanmasiga qarab farq qiladi.

Asosan sizga kerak bo'ladi:

bir yoki bir nechta davrlar uchun balans,
kassa kitoblari,

bank hisobvaraqlari bo'yicha ko'chirmalar va ular bo'yicha mablag'lar harakati to'g'risidagi sertifikatlar. Bankka qarz olish orqali qanday maqsadga erishayotganingizni va uni aniq nimaga sarflashingizni ko'rsatish uchun biznes-rejani taqdim etiladi.

Moliyaviy hujjatlar

Kredit tarixi

Korxonaning rivojlanish strategiyasi

Korxonaning moliyaviy hisoboti

Biznes reja

Hujjatlarning aniq ro'yxati garov turiga bog'liq, ammo asosan banklar quyidagilarga e'tibor berishadi: mulk huquqini ro'yxatdan o'tkazish to'g'risidagi ma'lumotlar, ijara shartnomalari, sovg'alar, texnik pasportlar, bozor qiymatini baholash.

O'zbekiston Respublikasining "Kredit ma'lumotlari almashinuvi to'g'risida" gi Qonuniga muvofiq, kredit tarixi qarz oluvchining majburiyatlari to'g'risidagi ma'lumotlarni, ijro etilgan kundan boshlab, besh yildan ortiq bo'lmagan vaqtni o'z ichiga oladi va quyidagi ma'lumotlarni aks ettiradi:

qarz oluvchi;

joriy va yopiq kreditlar,

olingan tovar kreditlarining qiymati,

ularni ro'yxatdan o'tkazish sanasi, muddati va qoldig'i;

muddati o'tgan qarz;

joriy va yopiq kreditlar bo'yicha garovga qo'yilgan mulk va mulk egasi

sud jarayonida kreditlar;

kredit tarixini shakllantirish sanasi shuningdek uni shakllantirgan kredit byurosi to'g'risida. Shu bilan birga, kredit tarixi nafaqat to'g'ridan-to'g'ri qarz oluvchilar, balki lizing oluvchi, kafil, kafil, garov beruvchi, shuningdek kredit bitimi bo'yicha sug'urta qildiruvchi sifatida ishlaydigan yuridik va jismoniy shaxslar to'g'risidagi ma'lumotlarni aks ettiradi. M

Kredit skoringi-bu sizning kreditingizni to'lash qobiliyatingizni baholash tizimi bo'lib, ball berish bilan tavsiflanadi. Sizga berilgan ballar muddati o'tgan qarzlarning mavjudligi yoki yo'qligiga, shuningdek daromad, faoliyat turi, yoshi va oilaviy ahvoli va boshqalar kabi omillarga bog'liq. Skoring balini oshirish uchun siz kredit tarixingizni kuzatib borishingiz, qarz yukini ortiqcha yuklamasligingiz va majburiyatlarni o'z vaqtida bajarishingiz kerak. Kreditlar monitoring jarayoni quyidagi 2 xil ko'rinishga ajratib olinadi muammosiz va muammoli ular quyidagi bosqichlardan o'tadi.

Muammosiz kreditlar

- Kredit shartnomasi tuzilishi
- Kreditning ajratilishi
- Kreditga xizmat ko'rsatilishi
- Kreditning yopilishi

Muammoli kreditlar

- Kredit shartnomasi tuzilishi
- Kreditning ajratilishi
- Kreditga xizmat ko'rsatilishi
- Muammoning yuzaga kelishi

Kreditlarni monitoring qilish uchun me'yoriy hujjatlar quyidagilar hisoblanadi:

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. "BANKLAR VA BANK FAOLIYATI TO'G'RISIDA"GI O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI QONUNIGA O'ZGARTISH VA QO'SHIMCHALAR KIRITISH HAQIDA O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 05.11.2019 yildagi O'RQ-580-son
2. "O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING MARKAZIY BANKI TO'G'RISIDA"GI O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI QONUNIGA O'ZGARTISH VA QO'SHIMCHALAR KIRITISH HAQIDA O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 11.11.2019 yildagi O'RQ-582-son
3. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI BANKLARIDA KREDIT HUJJATLARINI YURITISH TARTIBI TO'G'RISIDA 02/03/2000 906-sonli Nizom